

Goran Tomka*

NEOLIBERALIZAM – DOKTRINA SAVREMENOG SVETA¹**Uvod**

Profit predstavlja osnovnu pokretačku snagu modernih kapitalističkih sistema. Institucionalna personalizacija profita jesu velike kompanije i one nastoje da omoguće stalan (ubrzan) rast profita. U tom nastojanju one nailaze na brojne probleme. Ti problemi su najčešće resursne prirode (ograničenost prirodnih resursa, npr. naftne krize, skupa radna snaga itd.) na strani ponude ali ograničenost potrošačke moći na postojećim nacionalnim tržištima na strani tražnje. Sedamdesetih godina prošlog veka brojne razvijene zemlje istovremeno se susreću sa pomenutim problemima te je globalni ekonomski sistem morao da doživi rekonstrukciju (tako i nacionalne ekonomije). Počelo se sa izgradnjom novog «profitnog puta», ili bolje rečeno mreže puteva, koji će povezivati velike proizvođače sa milionskim potrošačima i prirodnim resursima širom sveta i tako omogućiti nesmetan nastavak rasta profita tj. prevazilaženje nastalih barijera. Stvoren je globalni «*no-profit-limit* put» ili neoliberalni put.

Za realizaciju tako kompleksnog poduhvata neophodno je bilo ispuniti određene preduslove. Eksplozivni *tehnološki* napredak u vidu modernih načina proizvodnje i komunikacije snažno je doprineo lagodnijem širenju poslovanja. Slom socijalizma, ilustrovan padom Berlinskog zida, bio je *politički* preduslov. Na kraju, na temelju liberalizma nastaje nova ideologija i nudi *teorijski* okvir globalnih promena.

S obzirom da se na «putu» nalaze i nerazvijene zemlje kao i zemlje u razvoju, ceo proces veoma intenzivno utiče na njih. Kao stanovnici zemlje u razvoju prisiljeni smo da se uklapamo u međunarodne okvire, a da bi se proces uklapanja (tranzicije) odvijao na najbolji mogući način, neophodno je poznavanje suštine i posledica (iskušenih i pretpostavljenih). Dakle, šta je neoliberalizam i šta on sa sobom nosi? Pokušavamo da odgovorimo trodimenzionalno.

* Student III godinc, Ekonomski fakultet Subotica / Odeljenje u Novom Sadu.

Rad je primljen oktobra 2005.

¹ Rad je nagrađen Izuzetnom nagradom na Konkursu za izradu naučnih i stručnih radova studenata Univerziteta u Novom Sadu 2004.

Prvo, sagledavamo faktore koji su na izgradnju neoliberalne doktrine uticali u istorijskom smislu. Posebna je rasprava, da li je niz istorijskih činjenica, koje susrećemo analizom prethodnih nekoliko decenija, posledica neoliberalizma ili nije. U pomenutu raspravu ne ulazimo.

Drugo, na osnovu niza radova, izvodimo osnovne principe neoliberalizma i pojmove koje smatramo bitnim za njegovo određenje. Pomenute pojmove, postavljamo u različite međusobne odnose i pojedinačno analiziramo.

Na kraju, sledi rasprava o definiciji neoliberalizma. Sam proces definisanja, uključuje nekoliko poteškoća. Takođe, postoji veliki broj određenja neoliberalizma kao i ogromna razlika među njima. Zato, raspravu o definiciji pojma pozicioniramo na kraj rada, jer smatramo da uvođenje u suštinu doktrine treba da prethodi njenom definisanju.

Geneza

Koji su faktori (hronološki posmatrano) uticali na neoliberalnu doktrinu kao i njenu zastupljenost u naučnim krugovima, među političkom elitom i u društvu uopšte? Posmatrajmo kretanje političkih i ekonomskih trendova druge polovine dvadesetog veka na relaciji levo-desno, država-tržište.

Priču o neoliberalizmu, treba započeti od Drugog Svetskog rata². Druga polovina četrdesetih i pedesete, smatraju se periodom obnove ideje «države blagostanja» koja je ugrožena Ratom. Kongres u *Bretton Woods-u* 1944. predstavlja i početak svetskih ekonomskih institucija – *Svetska Banka* i *Međunarodni monetarni fond*, kojima se za cilj postavlja prevencija mogućih konflikata u budućnosti, davanjem zajmova za obnovu i razvoj, i regulisanje problema bilansa plaćanja. Krajem četrdesetih svi su bili *pro* levo orijentisani. Svet se okrenuo progresu, u smislu obnove i jačanja svetske trgovine i to na čelu sa vladama razvijenih država; «ako biste 1945. ili 1950. ozbiljno predložili neke od ideja ili politika danas standardnih za neoliberalizam, bili biste u najmanju ruku ismejani».³

Sa druge strane, ovaj period nosi i seme suprotnosti - težnju za renesansom ekonomskog liberalizma 18 i 19 veka, ponovnu borbu za slobodu pojedinca. Friedrich von Hayek još 1944.⁴, pa i ranije kritikuje socijalizam, i snažno zastupa ideje slobode, stavljajući slobodu pojedinca iznad blagostanja⁵ (međutim, kao što

² Ovakav stav zastupa između ostalih Susan George. Vidi šire: Susan George, *Short history of neoliberalism*, Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, Bangkok, 1999. str. 1

³ Isto

⁴ 1944. Hayek objavljuje knjigu «Put u ropstvo» u kojoj kritikuje socijalistički način vođenja ekonomije i to na primeru SSSRa

⁵ Ilija Vujačić, Pogovor knjige: Friedrich A. Hayek, *Poredak slobode*, str. 458. Izdanje Global book, 1998.

smo rekli, tada je on smatran konzervativcem i njegove ideje imale su oskudnu publiku).

Šezdesetih (mada i ranije), na ekonomsku scenu stupa Milton Friedman i drugi ekonomisti Čikaške škole. Samo nekoliko ekonomista (na početku), vrlo uspešno i brzo širi svoje ideje, stvarajući čitav niz međunarodnih fondacija, instituta, istraživačkih centara i drugo. Grupa stručnjaka, na čelu sa Friedmanom, uvidela je snagu ideje i mogućnosti koje se stvaraju njenom implementacijom, ukoliko se ona, na pravi način, plasira. Verujemo da je upravo to jedan od razloga uspeha neoliberalizma kao ekonomske, političke i filozofske misli. Teorijski uspeh neoliberalizma pokazuju, između ostalog, nagrade Švedske Banke za ekonomiju (popularno nazvane Nobelove nagrade za ekonomiju); 1974. dobitnik nagrade je Friedrich Von Hayek a 1976. i Milton Friedman. Čuvena, prestižna nagrada predstavlja i priznanje ideja iza kojih autori stoje. U ovom slučaju (kao i mnogim drugim) dodela nagrada Friedmanu, Hayeku i još nekim neoliberalnim autorima (Buchanan, Becker) predstavlja i promenu intelektualne klime.

U nastavku pregleda, fokusiramo **ekonomske krize sedamdesetih**⁶ (prva 73-74, a druga 79-80, obe prouzrokovane rastom cena nafte), kao prostor za prodor novih ekonomskih politika. Naime, kejnzijanska politika podrazumeva snažnu državu i njen uticaj na ekonomiju vođenjem politike agregatne tražnje. Novonastali fenomen – stagflacija (istovremeno povećanje cena i stagnacija za razliku od uobičajene kombinacije visoka inflacija niska nezaposlenost), ukazao je na slabost kejnzijanske politike; tragalo se za novim načinom vođenja ekonomije. Neoliberalna politika usvojena je i od strane političke elite. *Thatcherism* i *Reaganomics* predstavljaju «sisteme političke misli» koji se vezuju za vladu na čelu sa Margaret Thatcher u Britaniji, odnosno politiku predsednika SAD, Ronalda Reagana. Navedimo neke karakteristike ovih sistema: *privatizacija*, sprovodi se sa ciljem povećanja efikasnosti državnih preduzeća, a sa druge strane, privatizacijom preduzeća, u vlasništvu države, u kojima su radnički sindikati najjači, direktno se slabi njihova moć. U borbi sa sindikatima naročito je bila poznata Margaret Thatcher i to po svojoj nepokolebljivosti – za svoju politiku ona je jednostavno koristila čuveni akronim –TINA (There Is No Alternative). Pored privatizacije i slabljenja sindikata, pomenuti sistemi su uvodili *deregulaciju* (u smislu prepuštanja odluke o učestvovanju na pojedinim tržištima samim akterima) i *smanjenje poreza* (naročito poznato za vreme vladavine Ronalda Reagana u SAD, takođe se vezuje za *supply-side economics* i Laffer-ovu krivu – smanjeni porezi u određenoj meri mogu povećati efikasnost privređivanja i povratno povećati prihode od oporezivanja).⁷

Karakteristike *Thatcherism-a* i *Reaganomics-a*, kao i uticaj neoliberalnih autora poput Milтона Friedmana na stavove ovih državnika, svakako ukazuju na

⁶ Vidi šire u radu koji razmatra stavove Alejandra Serranoa, Jung Choi i John Murphy, *Postmodern Critique of Neo-Liberalism*, Barry University, Miami, 2000., str.2.

⁷ Izvor: www.encyclopedia.thefreedictionary.com

neodvojivost pomenutih politika od neoliberalne doktrine. Šta više, smatra se da je vreme «vladavine» ovih sistema (Thatcherism 1979-1990, Reaganomics 1981-1989) vrh neoliberalizma.

Kroz odnos pomenutih državnika, koji je karakterisao osmu deceniju prošlog veka, načela neoliberalne doktrine se implementiraju i u internacionalnu politiku, kroz spoljnu politiku SAD i Velike Britanije. Posledica - niz «obrt» (spontanih ili nasilnih) u politikama mnogobrojnih zemalja, tj. takozvane *neoliberalne revolucije*. Sprovođene su pod snažnim uticajem svetskih finansijskih institucija (MMF, Svetska Banka kao i NAFTA) čiji su zajednički stavovi okupljeni pod nazivom *Washington Consensus*.⁸ Od tada se Vašingtonski konsensus kritikuje/glorifikuje za neuspehe/uspehe ekonomskih politika koje su sprovedene i sprovode se u zemljama u razvoju a pod uticajem eksternih faktora (strane vlade, međunarodne institucije).

Zanimljiva tačka u istoriji neoliberalne doktrine, svakako je **«neoliberalna revolucija» u Čileu**. Specifičnost čileanske revolucije jeste njen vremenski okvir. Naime, većina revolucija sa neoliberalnim karakterom, odvija se krajem osamdesetih, što će reći, nakon uspona neoliberalizma u SAD i Velikoj Britaniji. Otuda, zaključak je, da je neoliberalni set ekonomskih politika *isproban kod kuće a zatim izvezen na internacionalno tržište*. Međutim, vojni udar u Čileu, na čelu sa generalom *Pinochet*-om, sproveden je 1973. (pre uspona Reagana i Thatcherove). U njemu je zbačen novoizabrani predsednik Salvador Allende (koji je zagovarao ideje srodne socijalizmu) i uspostavljena nova vlada (za šta se okrivljuje i SAD zbog podrške novom režimu). Bitan uticaj na tadašnju ekonomsku politiku Čilea ima tzv. *Los Chicago boys* tj. grupa ekonomista koji su se podučavali na *University of Chicago* i bili pod uticajem Friedmana i Čikaške ekonomske škole uopšte.⁹ Politika, za čije se kreatore uzima ova grupa ekonomista, odlikovala se privatizacijom, deregulacijom, smanjenjem opterećenja velikom biznisu i ostalim karakteristikama, koje će se kasnije vezati i za ekonomsku politiku SAD i Britanije kao i mnogih drugih zemalja. Time se teza o «izvozu» neoliberalizma znatno ugrožava. Do 1986.

⁸ Tvorac samog izraza je John Williamson koji je «predloge politika» upućene državama Latinske Amerike od strane međunarodnih finansijskih institucija sa sedištem u Vašingtonu, nazvao Washington Consensus (Williams 1990). Od tada se ovaj termin upotrebljava da označi neoliberalizam u Latinskoj Americi i često izjednačava sa samim pojmom Neoliberalizma pa čak i Globalizacijom. Zbog toga Williamson kasnije raspravlja o namerama i posledicama kreiranja pojma Washington Consensus (Williams 2000) vidi šire u Center for international Development at Harvard University, Washington Consensus, 2003, www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/washington.html, ili u originalnom radu: Williamson, John. "What Should the World Bank Think About the Washington Consensus?" World Bank Research Observer. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development, Vol. 15, No. 2 (August 2000)

⁹ Vidi šire u :Timm Kern, The Neoliberal Revolution in Chile since 1973, Internetseminar Neoliberalism and Neostructuralism at the Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Institute of political science, 1998.

Čileanska revolucija, proizvela je ozbiljnu ekonomsku krizu, destrukciju demokratskih institucija u Čileu i mnogobrojne ljudske žrtve. Nameće se pitanje: šta je revolucija u Čileu značila za neoliberalne težnje u SAD i Velikoj Britaniji? Možda samo slučajnost, ili neuspeh dobrih namera, ili pak, test pre ulaska na «domaće tržište» ukomponovan sa težnjom zaštite korporativnih profita čileanskih kompanija, čiju vezu sa američkim kompanijama ovde nećemo razmatrati.

Globalizacioni proces karakterišu: otvaranje granica država svetskom biznisu i formiranje uniformnih pravila na globalnom nivou. Pravila, koja se nameću državama u razvoju, su upravo ona koje propisuje neoliberalna politika. Otuda, veza, ali i često brkanje, pojma globalizacije i neoliberalizma.

Devedesete sa sobom nose najmasovniju raspravu o globalizaciji. Istovremeno anti-globalistički pokreti dobijaju sve više maha. Ovaj period je i vreme tranzicije, «otvaranja» bivših socijalističkih zemalja. *IMF* i *World Bank* kao institucionalni nosioci globalizacionog procesa postaju sve vidljiviji, njihove politike postaju sve aktivnije, u smislu aktivnog učešća u politikama nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju (periferije). Svakako, takav razvoj za sobom ostavlja posledice. Postoji (kao i uvek) veliki broj onih koji su žestoki kritičari pomenutih politika, jer ukazuju upravo na posledice koje, prema njima, za sobom ostavljaju (rastuća nejednakost, siromaštvo, gubljenje vrednosti). Sa druge strane, čitav niz administracija i njihovih branilaca slavi globalni razvoj i u njemu vidi *lepšu budućnost* milijardi ljudi, i to naročito u nerazvijenim delovima sveta.

Na kraju, pitanje koje se svakako postavlja istoriji je kako su neoliberalne ideje iz nezavidnog položaja pedesetih godina, postale *mainstream* ekonomije i politike, samo dve ili tri decenije kasnije.

Principi

Neoliberalizam, njegovu suštinu, posledice i veze sa drugim procesima, doktrinama obrađuje ogroman broj radova autora iz čitavog sveta. U okviru tih radova vidljivo je nepodudaranje u shvatanjima njegove prirode; da li je to set ekonomskih politika, pogled na društvo, politička filozofija, utopija, mešavina toga ili sve to odjednom. Navedeno uzrokuje različitost pogleda na principe neoliberalizma. Takođe, privrženost (ili ne) ovoj doktrini u mnogome utiče na razmatranje njenih principa.

S toga se, u smislu obuhvatnosti i neutralnosti, nameće pregled različitih pozicija i njihovih pogleda na osnove neoliberalizma.

Elizabeth Martinez i Arnoldo Garcia (u "*What is neoliberalism*"¹⁰) sa kritičkim tonom razmatraju osnovne aspekte neoliberalizma. Oni, može se reći, pokušavaju da

¹⁰ Vidi šire: Elizabeth Martinez and Arnoldo Garcia, *What is neoliberalism*, National Network for Immigrant and Refugee Rights, 1997. str.1.

što jednostavnije predstave neoliberalizam i to, pre svega, kao set ekonomskih politika. Prema njima, osnovni aspekti neoliberalizma su:

- a) *Vladavina tržišta*; preduzeća su oslobođena obaveza prema državi, bez obzira na posledice; cene su regulisane na tržištu; radnici se «de-unionizuju», smanjujući tako i sigurnost zaposlenih; međunarodna trgovina se oslobađa obaveza stvaranjem free-trade unija (npr. NAFTA);
- b) *Smanjenje državnih izdataka* i to selektivno. Prema autorima, u ime smanjenja *uloge države* smanjuje se pomoć nezaposlenima, zdravstvu, školstvu, dok, sa druge strane, pomoć biznisu ne trpi smanjenje;
- c) *Deregulacija*;
- d) *Privatizacija* koja za cilj postavlja veću efikasnost ali donosi i koncentraciju bogatstva u rukama bogatih pojedinaca i povećava troškove koje društvo plaća za zadovoljenje svojih osnovnih potreba (školovanje, lečenje, čak i korišćenje javnih dobara, voda za piće, struja...);
- e) *Eliminacija koncepta «javnog dobra» ili «društva» i uvođenje individualne odgovornosti* prebacujući problem siromaštva na one koji su siromašni označavajući ih, kako autori navode, «lenjima».

Pierre Bourdieu, profesor sociologije na "College de France", razmatra principe neoliberalizma¹¹ na osnovu njegovog uticaja na društvo. Prema ovom autoru, *prvi princip* je ustanovljenje ekonomije kao celine izdvojene od društva. Takva celina je, po neoliberalnom viđenju, vođena "prirodnim zakonima" bez suprotstavljanja od strane države. Princip je "nasleđen" od liberalne doktrine. *Drugi princip* je *tržište* kao "optimalan način organizovanja proizvodnje i razmene na efikasan i pravedan način". *Treći princip* predstavlja redukciju *države*, u uslovima globalizacije, i to naročito u pogledu socijalnih prava pojedinca u smislu zapošljavanja i socijalne pomoći.

Pomenuti radovi i autori odnose se kritički prema neoliberalnoj doktrini. Za razliku od njih, Bradford DeLong, u svojim radovima zauzima apologetski stav. Prema ovom profesoru Berkley Univerziteta, koji je inače poznat kao "branilac" neoliberalizma, principi doktrine su:¹²

- *Ograničiti mešanje države u ekonomiju koliko god je moguće* - DeLong zaključuje na osnovu iskustava zemalja u razvoju. Naime, zemlje koje su na čelu imale levo orijentisane režime koji su primenjivali kejnzijansku politiku rasta, snažnu socijalnu pomoć, i nacionalizovali prirodne monopole su se krajem 70tih, prema autoru, susrele sa rezultatima svojih politika koji su bili poražavajući. Socijalno demokratski režimi su se pretvorili u diktatorstva sa populističkim vođama na čelu, nacionalizovanje preduzeća smanjilo je

¹¹ Vidi šire u: Pierre Bourdieu, La philosophie social du neoliberalisme, Syndicat General de la Fonction publique, 1999.

¹² Vidi šire u: Brad DeLong, Principles of Neoliberalism, 1999, www.j-bradford-delong.net

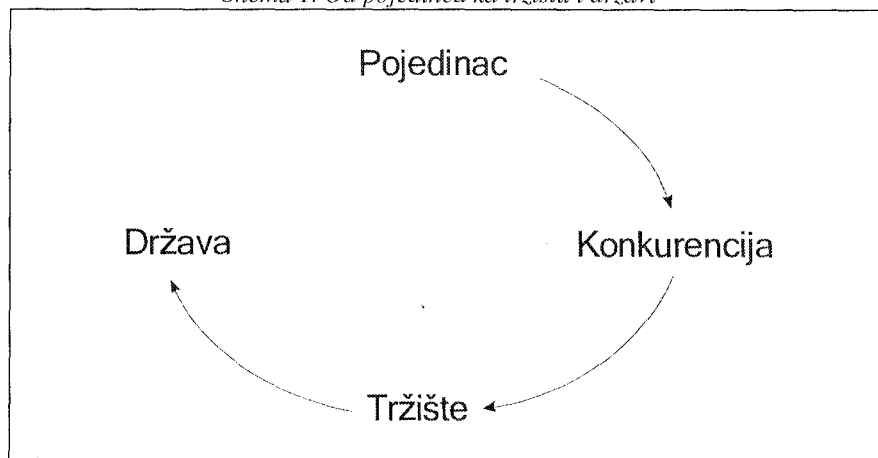
efikasnost i osnažilo korupciju, a kejnzijanska politika agregatne tražnje proizvela je inflacije, pa čak i u hiper obliku.

- *Postoje velike mogućnosti za razvoj zemalja van jezgra svetske ekonomije*; autor navodi nekoliko razloga za ovakav stav: a) s obzirom na veliki *productivity gap* između “centara” i “periferije”, koristeći naprednu tehnologiju zemlje u razvoju su u mogućnosti da skrate proces razvoja koje su prošle razvijene zemlje i tako značajno ubrzaju svoj razvoj, b) vlade zemalja u razvoju poseduju bogat izvor dobrih/loših primera različitih mera politike koje treba da prate/izbegavaju¹³ i c) investitori u razvijenim zemljama poseduju sredstva ali i želju da potpomognu razvoj “periferije”.

- *Globalna, čvrsto povezana, ekonomija odlikuje se brzim i uspešnim razvojem*; visok nivo tokova kapitala može i jeste doprineo razvoju periferije (npr. Indonezija). Osnova povezivanja, prema DeLongu, treba da bude stabilizaciona politika postavljena od strane ekonomskih centara (G7).

Iako postoji vidna razlika u shvatanjima principa i elemenata koji im pripadaju, neke od karakteristika se čine zastupljenim u većini razmatranja. Otuda, naše stanovište je da principi neoliberalizma obuhvataju *pojedince, konkurenciju, tržište i državu*. Navedeni pojmovi i njihovi odnosi predstavljani su na shemi 1.

Shema 1. Od pojedinca ka tržištu i državi¹⁴

¹³ Napomenimo da je upravo ovakav stav razvijenih zemalja i međunarodnih finansijskih institucija (MMF, World Bank) u primenjivanju uniformnih procedura u različitim zemljama i slučajevima predmet kritike između ostalih Josepha Stiglitz.

¹⁴ Pristup elementima i šemama 1 i 2 nastala je i kao rezultat razgovora sa mentorom K. Josifidisom.

Pojmove možemo analizirati upravo u predstavljenom redosledu. Objasnimo! Pojedinaac sa svojim zahtevima, odnosi se ka tržištu i državi, njihov je sastavni element i na taj način ih i određuje, uz napomenu da u neoliberalnom slučaju, pomenuti odnos pojedinca karakteriše naročito insistiranje na slobodi. Pojedinaac se uključuje u tržište putem konkurencije. Konkurencija (čiji se slobodan karakter ovde podrazumeva) predstavlja dakle, vezu između pojedinca i tržišta i, ovako gledano, zahtev za slobodnim tržištem. Tržište, u koje je inkorporirana sloboda pojedinca i konkurencija zahteva minimalnu (ograničenu) državu. Kao što vidimo, odlika prethodnog pojma zahteva određenu odliku narednog pojma (slobodan pojedinac, slobodna konkurencija, slobodno tržište, ograničena država) tj. prethodni pojam se postavlja kao određenje narednom.

Međutim, niz je moguće i drugačije posmatrati. Krećemo od države; u neoliberalnom slučaju, država je minimalna, ograničena. Kao takva, ona je preduslov slobodnom tržištu, a samim tim i slobodnoj konkurenciji. Niz u kojem je prethodni pojam preduslov za ostvarivanje narednog, završava se slobodnim pojedincom kao proklamovanim ciljem. Ovako gledano, država, tržište i konkurencija, su faktori koji utiču na pojedinca, oslikavaju se u njemu i određuju njegovo celokupno postojanje.

Analizu principa počinjemo upravo od slobode pojedinca zbog centralnog položaja i značaja u radovima neoliberalnih autora (Friedman, Hayek).

Individualna sloboda

Sloboda pojedinca je tokom istorije bila snaga mnogih pokreta, osnov izgradnje sistema ali često i izgovor različitih društvenih slojeva za ostvarenje svojih ciljeva ili opravdanje postupaka.

Sloboda je usko povezana sa liberalizmom i neoliberalizmom i to ne samo etimološki. Liberalizam, u *laissez-faire* formi, borio se za veću slobodu pojedinca u apsolutističkoj državi a neoliberalizam počinje kritikom *welfare state-a* i "oslobađanjem" pojedinca u takvom okruženju.

Prema Friedrich-u Hayeku, utemeljivaču neoliberalizma, sloboda je "stanje u kome jedan čovek nije podvrgnut samovoljnoj prinudi drugog ili drugih".¹⁵ Takva sloboda pojedincu omogućava da u skladu sa svojim potrebama, stavovima i ciljevima donosi odluke, bira "puteve" i planira život.

Pored ovako definisane "slobode", Hayek navodi i niz drugih vrsta slobode sa kojima često dolazi do mešanja. Najopasnija "zabuna", je sa "slobodom kao moći". U smislu izbora, mogućnost da od ponuđenog izbora svojevoljno odabiramo je "sloboda", dok je širina samog izbora "sloboda kao moć". Socijalistički režimi su, nastavlja Hayek, koristili pomenutu zabunu za stvaranje paravana slobode, iza

¹⁵ Friedrich A. Hayek, Poredak Slobode, str. 19, Izdanje Global book, Novi Sad, 1999.

kojeg, ustvari narušavaju “pravu” slobodu pojedinca. Milton Friedman, razliku između ovih sloboda, slikovito predstavlja čuvenim primerom Robinzona Krusoa.¹⁶ Naime, slobodu u smislu moći, s obzirom na vrlo ograničene mogućnosti koje poseduje, Robinzon nema, međutim, on je slobodan u smislu da na njega niko ne vrši prinudu. U duhu neoliberalizma, od sistema se zahteva da pojedincu obezbedi mogućnost da slobodno bira, ali ne i da se brine o širini samog izbora.

U žiži rasprava o slobodi nalazi se ekonomska sloboda i faktori koji je ograničavaju (Milton Friedman).¹⁷ Prema Friedmanu, pod ekonomskom slobodom podrazumeva se pre svega “sloboda da biramo kako ćemo potrošiti naš prihod”. Pored toga, u ekonomsku slobodu spadaju: sloboda upotrebe sopstvenih sredstva na način koji sami smatramo adekvatnim, sloboda odabira zaposlenja, sloboda posedovanja i druge. Ekonomska sloboda, smatra se, usko je povezana sa ekonomskim ali i socijalnim pokazateljima.

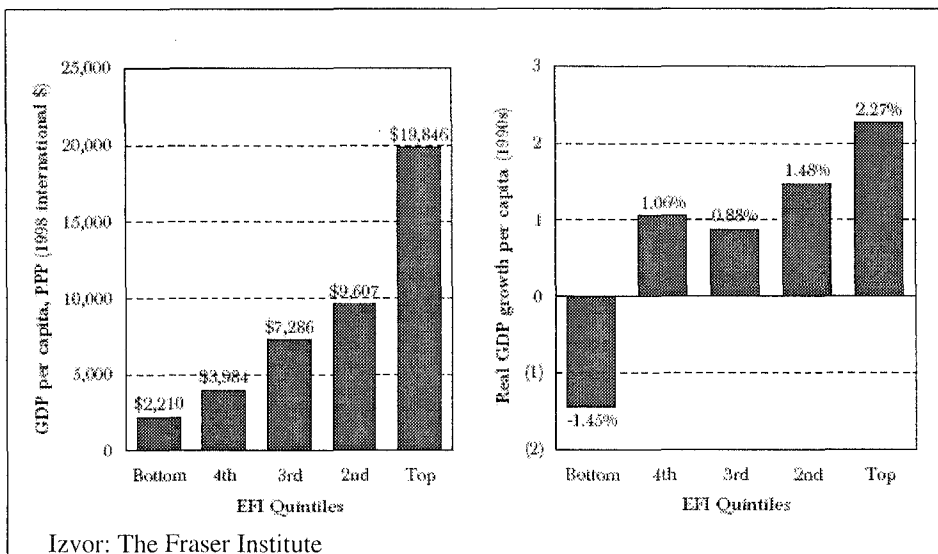
Fraser institut, u saradnji sa Miltonom Friedmanom uvodi *EFI – Economic Freedom Index*. *EFI* teži da, na objektivan način, izmeri nivo ekonomske slobode u različitim ekonomijama. Takođe, pomenuti indeks dokazuje vezu slobode sa bitnim ekonomskim parametrima, i na taj način ukazuje na njen visok značaj. Prema autorima *EFI*, ekonomska sloboda je sastavljena od *slobode ličnog izbora*, *zaštite privatne svojine* i *slobode razmene*. U istraživanju¹⁸ iz 1999. godine, objavljenom 2001. autori pored Indeks ekonomske slobode po zemljama (grupisanim u pet grupa), sa *GDP per capita* i *ekonomskim rastom*. Rezultate pomenutog istraživanja vidimo na slici 1. Veza je više nego očigledna - viši nivo ekonomske slobode znači veći dohodak po glavi stanovnika kao i brži ekonomski rast. Pored ekonomskih pokazatelja, *EFI* je poređen i sa indeksom korupcije (*CPI*) i indeksom ljudskog razvoja (*HDI*). Pokazano je da je veća ekonomska sloboda, praćena nižim stepenom korupcije i višim stepenom ljudskog razvoja.

¹⁶ Milton Friedman, Kapitalizam i sloboda, str. 34. Izdanje Global book, Novi Sad, 1997.

¹⁷ Ekonomska sloboda tesno je vezana sa slobodom pojedinca uopšte. Ekonomska sloboda je sa jedne strane komponenta ukupne slobode ali i način ostvarivanja te slobode, vidi šire: Milton Friedman, Sloboda izbora, str. 83. Izdanje Global book, Novi Sad, 1996.

¹⁸ Šire u: Grupa autora: Economic Freedom of the World, 2001 Annual Report, 2001. Fraser Institute, Vancouver Canada, www.fraserinstitute.ca

Slika 1.–Ekonomska sloboda u poređenju sa GDP per capita i rastom GDP

Prema Friedmanu, ali i drugim utemeljivačima i zagovornicima neoliberalizma, sloboda je u državi blagostanja, a naročito u socijalističkim državama značajno ugrožena. Mehanizmi i sredstva ugrožavanja su brojni a neki od njih su¹⁹: visoki porezi na primanja (u visini poreza država učestvuje u odluci o trošenju zarade), porezi na korporativne dohotke, vladine dozvole za određene profesije, za osnivanje banaka, javnog prevoza i drugih preduzeća.

Kao sumnja nakon pročitanih redova, postavlja se pitanje: Da li praćenjem "neoliberalnih instrukcija" pojedinac zaista dobija više slobode ili jednostavno, na mesto države, kao mogućeg uzurpatora slobode izbora, dolaze multi-nacionalne kompanije i njihova bezuslovna želja za profitom?

Takođe, kada nam neko kaže da je sistem dužan da obezbedi slobodan odabir i ne odgovara za širinu izbora, otvaraju se različite mogućnosti. Tada se pojedinac prepušta tržišnoj divljini i u duhu *Social Darwinism-a*²⁰ preživljavaju najjači ("*the survival of the fittest*"). U neoliberalnom smislu, svako razmišljanje o sistemu koji će

¹⁹ Vidi šire u Milton Friedman, Sloboda izbora, op.cit. Poglavlje 2

²⁰ Ova teorija društva koja se oslanja na Darvinovu teoriju evolucije delo je Herberta Spensera i zasniva se na prenošenju osnovnih ideja iz Darvinove teorije o razviću različitih vrsta u područje ljudskih osobina, rasnih razlika, predispozicija različitih slojeva i sl. Veza između ove teorije, koja je snažno osporavana (između ostalog zato što je bila osnov različitim pokretima kao što je i Naci pokret) i neoliberalizma često se sreće u radovima. Mnogi tvrde za Margaret Thatcher da je bila social darwinist (Susan George, Neoliberalism, str.3.). Takođe Pierre Bourdieu tvrdi da osnovne pretpostavke neoliberalizma vode Darwinizmu i opstanku «najjačih» tj. siromaštvo «slabih» (Pierre Bourdieu, The essence of neoliberalism, Le Monde diplomatique, 1998.)

pružiti pomoć siromašnima, osuđeno je na propast.²¹ Siromaštvo postaje problem «slabih» i njihove nesnalažljivosti u obezbeđivanju širine izbora ili nespremnosti da izaberu od ponuđenog.

Konkurencija

Proces odabira počiva na konkurenciji.²² Konkurencija predstavlja realizaciju slobode izbora pojedinca na tržištu, tj. *homo oeconomicus*. Kako konkurencija doprinosi ekonomskoj slobodi pojedinca i slobodi uopšte u smislu zaštite od prinude? Princip konkurencije omogućava da se »potrošač štiti od prisile prodavca zbog prisustva drugih prodavaca sa kojima može da posluje»²³, isto tako se i prodavac štiti od kupca ili zaposleni od poslodavca.

U neoliberalizmu «konkurencija je centralna, (...) ona razdvaja sposobne od nesposobnih».²⁴ Čitav niz pojava, trendova kao što su skraćivanje rokova ugovora, stvaranje tržišta u zatvorene sisteme kao što su velike firme, niz zakonskih mera i propisa vode upravo povećanju konkurencije na tržištu; cilj je (pored osiguravanja individualne slobode) alokacija proizvodnih finansijskih i drugih resursa na način koji će pružiti najveću efikasnost.

Prema principu takmičenja postoje različita, često oprečna mišljenja. Izričito negativan stav ilustruje sledeća izjava: «ništa ne funkcioniše bez konkurencije, ona je ulje koje podmazuje sistem. Ovo počinje sa boljom igračkom, nastavlja se sa ocenama u školi i završava sa hrastovim kovčegom».²⁵

Da bi konkurencija mogla da se sprovede u željenoj formi mora da postoji slobodno tržište.

Slobodno tržište

Slobodno tržište svojim mehanizmima obezbeđuje efikasnu upotrebu resursa, predstavlja najbolji način upravljanja ogromnim ekonomskim sistemima sa milionima učesnika i tvrdi se, čuva slobodu pojedinca. Navedeno predstavlja *hard core* neoliberalizma.

U pojednostavljenom modelu, u kojem učestvuju dva učesnika (kupac i prodavac), dolazi do razmene samo ako obe strane vide svoju korist. Ako dodamo trećeg učesnika, neka je to još jedan prodavac, prodavci će biti u prilici da se bore za kupca, i to snižavanjem cena. Na delu vidimo moć tržišta - pad cena i optimalna alokacija. Teza neoliberalnih autora je da, i beskonačno usložen model, daje iste

²¹ Vidi šire u S. Samuel Shermis, *Social Darwinism*, str.1. Purdue University, 1999.

²² Friedrich Hayek, *Poredak slobode*, op.cit. str. 40.

²³ Milton Friedman, *Sloboda izbora*, op.cit. str.38.

²⁴ Iz: Susan George, *Short history of neoliberalism*, op.cit. str.3.

²⁵ Friederike Habermann, *History after the End of History*, str.4, 2004. u originalu na: www.sf.indymedia.org

rezultate. To je i razlog zbog kojeg je Smitova “nevidljiva ruka” tj. set automatskih mehanizama koji deluju na tržištu, nezamenljiva.

Milton Friedman je jedan od autora koji detaljno razmatra, utemeljuje i veliča ideju slobodnog tržišta.²⁶ Naime, sistem cena je osnovni mehanizam za optimalno upravljanje ekonomijom. Po njemu sistem cena “radi tako dobro, tako efikasno, a da ga najčešće nismo ni svesni”. Sistem ima tri funkcije. *Prva je prenos informacija.* U složenom ekonomskom sistemu učestvuju milioni aktera i proizvode se milioni informacija. Međutim, sistem cena je takav mehanizam koji prenosi tačno one informacije koje su bitne i to do svakog aktera koji informaciju treba da primi. Mešanje države u visoko složen mehanizam (kontrolom cena, količina...) direktno utiče na smanjenje efikasnosti. *Druga funkcija sistema cena je podsticaj* koji dobija svaki akter na tržištu koji, primajući informaciju o nivou cena, može da donese odgovarajuću poslovnu odluku. *Treća funkcija je raspodela prihoda.* Kao posledica izbora pojedinaca ali i slučajnosti (sic!) formiraju se cene na tržištu koje, zajedno sa drugim izborima i slučajnostima, određuju prihod svakog pojedinca. Moguća “neravnopravnost” raspodele prihoda čini se da ne zabrinjava autora: “U svakom društvu, kako god da je organizovano, uvek postoji nezadovoljstvo raspodelom prihoda. (...) Udaljena polja se uvek čine zelenijima.”²⁷ Razlika je samo koga smatramo odgovornim.

Navedene osobine znače da slobodno tržište omogućava efikasno iskorišćavanje resursa, pravednu raspodelu bogatstva a da pritom ne narušava slobodu pojedinaca koji na njemu deluju.

Međutim, ovakvo pojednostavljivanje stvarnosti je, smatra se,²⁸ nemoguće i isključuje neke vrlo bitne karakteristike moderne ekonomije. Naime, jedna od zamerki je neuviđanje različite sposobnosti među ljudima, tj. pretpostavljanje slučajja u kojem nadmoćni pojedinac neće iskoristiti svoju poziciju i delovati na štetu drugog (po pravilu slabijeg pojedinca). Još jednu pojavu ili bitnog aktera je, prema Alvaru de Regilu, Friedman uspeo da ne primeti u svojim razmatranjima. Reč je o multinacionalnim korporacijama koje, sa količinom moći koje poseduju, nikako ne mogu da se porede sa pojedincima. *MNCs* vrlo lako mogu narušiti slobodu skoro svakog pojedinca. Propusti su prema Regilu namerni i vode ubeđivanju čitalaštva u političke stavove Milтона Friedmana. Time, Friedmanovi radovi (pre svega se misli na “Slobodu izbora”) prestaju da budu razmatranja stvarnosti.

Takođe, na meti kritike našle su se pojave koje su posledirale insistiranju na slobodnom tržištu ili pak posledicama koje je, na ovakav način ustrojena, ekonomija proizvela. Na prvom mestu, je rastuća nejednakost, “siromašni postaju siromašniji a

²⁶ Detaljnije u: Milton Friedman, Sloboda izbora, op.cit. Poglavlje I

²⁷ Isto, str. 40.

²⁸ Alvaro J. de Regil, Neoliberalism and its dogma, The Neo-Capitalist Assault, 2001.

bogati bogatiji”. Pored toga, poimanje tržišta kao gotovo “ontološke kategorije”²⁹ znači obezvređivanje svega što nije merljivo na tržištu. Kulturne, duhovne i ostale vrednosti koje nisu predmet razmene na tržištu (nemaju novčani izraz vrednosti), postaju sekundarne, nevažne. Napomenimo da u projekciji budočnosti, svakako mora ostati mesta i za pomenute, nematerijalne vrednosti. Na žalost, pred snažnom bujicom svetskog biznisa koji postaje samo snažniji, kultura liči na vrlo krhku tvorevinu.

Država

Evidentno je da slobodno tržište ne bi moglo da postoji bez određene forme države. Država je sa jedne strane ograničena, ne narušava slobode koje su posledica (i razlog) slobodnog tržišta, sa druge strane, ona pruža zaštitu tržištu (formiranjem pravnog sistema).

Sa razvojem države, od primitivnih plemenskih oblika do modernih republika, menjali su se i pogledi na ulogu države. Državi su pridavane i oduzimate funkcije čime se menjao i stepen uticaja države na pojedinca. «Veličina» države aktuelna je tema i danas. Razlike u odnosu pojedinca i države postoje ne samo između država sa različitim stepenom razvoja već i među razvijenim državama.

Neoliberalni autori vezuju se takođe, za libertarijanizam – pravac političke filozofije koji promoviše smanjenje države u korist slobode pojedinca. Friedman, na tragu Smitha, razmatra funkcije države u društvu, dajući joj, pri tom, ograničenu ulogu.³⁰ Prva funkcija države je zaštita pojedinca u društvu od prinude koja dolazi spolja (*vojska*). Druga je, zaštita od međusobne prinude unutar države, u formi *policije* ali i dobro uspostavljenog i sprovedenog *pravnog sistema*. Treća funkcija, nalazi se u sferi privrednog života i odnosi se na proizvodnju dobara i usluga od javnog značaja. Vršenje javnih poslova ima visok stepen važnosti za ekonomiju i iako je neisplativo za pojedinca ili manju grupu više je nego isplativo za celokupnu naciju i zbog toga spadaju u funkciju države. Četvrta funkcija države je zaštita lica koja ne poseduju odgovornost, pod kojima se podrazumevaju «ludaci i deca».

U neoliberalizmu, prioritet je efikasnost ekonomije. U tom svetlu razmatra se i problem države. Ukoliko je vršenje neke funkcije na tržištu ili neracionalno ili očevidno narušava slobodu, funkcija se prepušta državi.

S obzirom da je po neoliberalnim autorima država «preobimna» zahtevaju se određene mere koje teže «smanjivanju» tj. ograničavanju države. Ncke od tih mera su deregulacija, privatizacija, smanjenje socijalnih davanja, rasterećenje poreznika.

U smislu smanjivanja uticaja države koji ona ostvaruje preko zakonskih normi i propisa, neoliberali propisuju deregulaciju. *Deregulacija* je smanjivanje svih

²⁹ Alejandro Serrano, Los Dilemas de la Democracia, 1995, prema: Jung Choi and John Murphy, Postmodern Critique of Neo-Liberalism, op.cit. str.3

³⁰ šire u: Milton Friedman, Sloboda izbora, op.cit. str.45.

regulativa koje bi mogle da ugroze profit. Smanjenje države zbog prekoračenja Friedmanove «treće funkcije» (vlasništvo nad preduzećima koja ostvaruju takav profit da je isplativo da je jedino država vlasnik) reguliše se *privatizacijom*. Velike nacionalne kompanije prelaze u privatno vlasništvo, ne bi li se postigla veća efikasnost. Međutim, po nekima problem nastaje kada se privatizuju «prirodni monopoli». Novi vlasnici, podižući cene, direktno narušavaju blagostanje stanovništva. Zbog toga su ovakvi monopoli najčešće u rukama države.

Nakon rasprave o navedenim principima nameće se pojam *globalizacije*. U popularnim radovima i diskusijama, često se termini globalizacija i neoliberalizam vezuju za istu pojavu. Međutim, iako je veza svakako vidljiva izjednačavanje se ipak čini preteranim. Idejno, globalizacija, predstavlja *proces* i ujedno mehanizam širenja principa neoliberalne doktrine izvan države – na globalni nivo. Sve posledice, koje tržište proizvodi kao nacionalno ili regionalno tržište, emituju se na svetski nivo. Cilj ili opravdanje, ovde se nećemo odlučiti, je individualna sloboda i blagostanje celokupnom čovečanstvu. Stav anti-globalista je da je osnovni *drive* globalizacije profit multinacionalnih kompanija. S obzirom na obim rasprave o suštini globalizacije i njenoj empiriji, na osnovnom nivou, zaključujemo priču o globalizaciji.

Još jedan pogled

Shema 2 –Pretpostavke slobodnog tržišta

Odnos osnovnih pojmova vezanih za neoliberalizam može i drugačije da se posmatra. Ukoliko pretpostavimo da je slobodno tržište osnovni princip neoliberalizma i njegov cilj, onda su svi ostali principi samo preduslovi za njegovo postojanje i svoju funkciju ostvaruju samo u okviru njega. Treba napomenuti da je slobodno tržište u suštini samo funkcija ostvarivanja profita i u tom smislu slobodu na tržištu možemo izjednačiti sa mogućnošću za postizanja profita. Suština kritike je, upravo da neoliberalizam postavlja novi odnos *pojedinaac – tržište* u kome tržište (profit) postaje *nadređeno* pojedincu. Shema 2 ilustruje odnos slobodnog tržišta i pojedinca, konkurencije, države i globalizacije. Tržište (tačnije sloboda i efikasnost

tržišta) je nadređeno i predstavlja ne samo okruženje već i *raison d'être* pomenutim pojmovima. Razmotrimo, pojedinačno odnose tržišta i njemu podređenih pojmova.

Kritičari neoliberalizma tvrde da, u neoliberalnom sistemu, *pojedinaac* postaje humani kapital, kadar tj. puki faktor proizvodnje. Pojedinaac omogućava proizvodnju dobara i usluga i, sa druge strane, troši proizvedene usluge i proizvode. Razmena se dešava na slobodnom tržištu i to tržištu radne snage, tržištu dobara i tržištu novca i kapitala. Međutim, principi slobodnog tržišta se uvode i u međuljudske odnose i mnoštvo drugih neekonomskih oblasti. *Jedina svrha čoveka je da obezbedi postojanje različitih tržišta i poveća njihovu efikasnost, merenu visinom ostvarenog profita.*

Konkurencija je način učešća pojedinca na tržištu. Takođe, omogućava slobodno tržište i povećava efikasnost.

Uloga *države* je po pravilu minimalna. Država treba da postavi pravila «igre» i da se na dalje ne meša u komplikovane mehanizme tržišta, sa izuzetkom osiguravanja poštovanja pravila, uz prinudu sile. *Država funkcioniše tako da omogućiti nesmetano stvaranje profita.*

Globalizacija je način širenja slobodnog tržišta i njegovih pravila izvan granica jedne države ili saveza država do konačnog cilja – slobodno tržište globalnih razmera. *Globalizacija je put ili način stvaranja mogućnosti, u smislu novih tržišta, za povećanje profita.*

Problem definisanja

Jedan od ciljeva rada je, kako je rečeno i u uvodu, predstavljanje različitih pogleda na prirodu neoliberalizma, u smislu definisanja ove doktrine na osnovu principa i elemenata koje obuhvata. Definisanje neoliberalizma sa sobom nosi različite poteškoće. Kao *prvo*, ne postoje autori koji se izjašnjavaju neoliberalnim. To znači da u suštini ova doktrina nema izvorne autore. Sam termin neoliberalizam, najčešće koriste oni koji su protiv određene struje ekonomske, politikološke i filozofske misli. *Drugo*, neoliberalizam je pre svega ekonomska misao, a zadire i u područje sociologije pa i filozofije. *Na kraju*, u različitim delovima sveta, liberalizacija, koju neoliberalizam propagira, se primenjuje u različitom obimu. U SAD, neoliberalne tendencije teže širokoj slobodi pojedinca u socijalnom, ekonomskom, političkom smislu. U Latinskoj Americi, liberalizacija zahvata samo sferu ekonomije, čime se pozitivni efekti neoliberalnih politika prenose samo na velike kompanije, ali ne i na radnike.³¹

³¹ Michael Rosch, What does neoliberalism mean, Internetseminar, op. cit. str. 1.

Određenja neoliberalizma

"Želja za intenziviranjem i širenjem tržišta povećavanjem broja, frekventnosti i formalizacijom transakcija"
"Utopija beskonačne eksploatacije"
"Jedini živi program utopije"
"Okrutan sport u kojem se siromašnima nameće sistem koji ih čini još siromašnjijima"
"Set ekonomskih politika"

Spektar definicija, koji se susreće u radovima o neoliberalizmu (neke od definicija predstavljene su u tabeli) polazi od toga da je neoliberalizam set ekonomskih politika, preko njegovog izjednačavanja sa političkim i ekonomskim reformama u SAD i Velikoj Britaniji osamdesetih, političke filozofije koja bi mogla da bude najbliža libertarijanizmu do potpunog filozofskog koncepta (neka vrsta utopije). Takođe, često se definicija neoliberalizma poklapa sa definicijom globalizacije.

Najčešće se za neoliberalizam vezuje ekonomska politika, tačnije set pravila koje «propisuju» različite međunarodne finansijske institucije kao smernice za razvoj nerazvijenih, i zemalja u razvoju. U tom smislu, neoliberalizam je u tesnoj vezi sa tzv. Vašingtonskim konsensusom (kao zaokružen set politika primenjuje se u zemljama Latinske Amerike tokom osamdesetih). Međutim, neoliberalna revolucija u Čileu, sredinom sedamdesetih, je u sferi ekonomije takođe unela neoliberalnu ekonomsku politiku. Danas se Vašingtonski konsensus, kao popularni naziv pomenutog seta politika, nameće zemljama u razvoju širom sveta (Afrika, Azija, Istočna Evropa).

Zanimljivo je širenje neoliberalizma (u definicijskom smislu), njegovo prerastanje u filozofski koncept koji u sebi sadrži pored ekonomskih i političkih stavova, odnos prema pojedincu i društvu ili možemo reći viziju društva i pojedinca i njihovu svrhu.³² Naime, društvo se u celini posmatra kroz tržišnu metaforu. Delovi društva, u smislu gradova, regiona pa i država se nalaze na tržištu. Za neoliberalizam, sasvim je prihvatljivo da se gradovi međusobno takmiče, na tržištu gradova. Tendencija je prerastanje svih društvenih celina u tržišne aktore. Što se tiče odnosa prema pojedincu, neoliberalizam daje odgovore i na pitanja «Zašto smo ovde?» i «Šta treba da radimo?». Odgovor je: Mi smo ovde zbog tržišta i treba da se takmičimo.³³ Ova slikovita igra pitanja i odgovora Paula Treanora ima zaista i potvrdu prakse kao i osnovu u teorijama koje se smatraju neoliberalnim. Naime, povlašćeni društveni položaj preduzetnika, menadžera, kao savršenih neoliberalnih modela ljudi, nam ukazuju na usmeravanje čovekove svrhe na tržište. Bolje, plaćenije zaposlenje, nalazi se danas pri vrhu lestvice ličnih prioriteta. Susrećemo novu, savremenu

³² Vidi šire: Pierre Bourdieu, *La philosophie...* op.cit.str.1.

³³ Iz: Paul Treanor, *Neoliberalism...* op. cit.str.9.

ljudsku odliku – *employability*, ili podobnost pri zapošljavanju. Podobnost pojedinca zavisi od različitih odlika. Mladi, «pokretni» (u smislu ne vezanosti za porodicu ili određni životni put), lepi, privlačni pojedinci imaju veći nivo *employability*. Ljudska težnja za boljom pozicijom na tržištu rada (za povećanjem *employability*), ali i ostalim neekonomskim tržištima na kojima se nude ljudi i odnosi među ljudima ide do ekstremnih aktivnosti - plastična hirurgija.³⁴ Mnoge savremene pojave i trendovi čine se besmislenim, pa čak i opasnim u projekciji budućnosti. Tržište treba da omogući materijalno blagostanje. Međutim, orijentisanje čovekovog celokupnog bivanja tržištu vodi osiromašenju njegovog duha. *Čovek je više od racionalne životinje u borbi za materijalnim opstankom.*

Iako su pomenute odlike današnjice fakta, pitanje je da li sve savremene trendove možemo pripisati samo neoliberalizmu.

Na kraju, lični stav je da je neoliberalizam kompleksna i heterogena doktrina. Na tragu liberalizma, neoliberalizam nastaje u formi ekonomske politike, koju sprovode svetske ekonomske institucije; odlikuje se težnjom za slobodnim tržištem i ekonomskom slobodom, koju postavlja nasuprot jake države i tržišne regulacije. U svojoj genezi, neoliberalizam prerasta u filozofski koncept; gradi sliku pojedinca i društva u celini, na kojoj dominiraju: *tržište* kao univerzalno mesto odnošenja (ekonomskog, društvenog, emotivnog) i *želja za profitom* kao univerzalni motivator.

Zaključak

Time smo okončali razmatranje neoliberalizma kao vrlo popularne i prisutne ali i donekle neodređene doktrine.

Razmatrali smo neoliberalizam u vremenskoj dimenziji. Prikazali smo neke od istorijskih činjenica koje su uticale na razvoj neoliberalne doktrine. Čitav spektar uticaja odrazio se na položaj neoliberalizma u akademskim krugovima ali i van njih. Zaključak je da su ekstremna kretanja u statusu neoliberalne doktrine (od opozicije do pozicije) svakako zanimljiva, sa istorijskog stanovišta, ali i za prodor novih doktrina kao model prodiranja.

U pogledu osnovnih pretpostavki neoliberalne doktrine, predstavili smo uobičajene ali i ekstremne pojave koje se za nju vezuju. Takođe smo ukazali, shodno sopstvenom mišljenju, na moguću sličnost među različitostima i mogućnost njihovog okupljanja u jedinstven sistem odnosa. Odnose među značajnim pojmovima za neoliberalizam, moguće je posmatrati na više načina koji mogu biti i u potpunoj suprotnosti.

Na osnovu prethodno iznetih analiza i predstavljanja, razmatrali smo problem definisanja neoliberalizma. Neoliberalizam ne označava jednake pojave u svim

³⁴ Isto

delovima sveta i u svakom trenutku. Konotacija samog pojma svakim danom raste i to tako što se svakim danom pojavljuju radovi, u kojima se neoliberalnoj doktrini pripisuju nove odlike i odgovornosti za posledice. Sa pomenutim na umu, ponudili smo moguće određenje neoliberalizma.

Rad je težio neutralnosti i obuhvatnosti. Međutim, obe kategorije su vrlo problematične kada pričamo o neoliberalizmu. Kao prvo, sudeći po broju radova na temu neoliberalizma, on predstavlja vrlo popularnu temu. Drugo, rasprava o neoliberalizmu se podelila u dva izričito suprotstavljena tabora, bez ikoga ko bi neoliberalnu doktrinu hteo da «prisvoji». Želeli smo da se ne priklonimo ni jednoj struji, već da ostanemo neutralni (koliko je to moguće) i našli se u nezavidnom položaju.

Lična impresija o neoliberalizmu, u pogledu njegovog nastajanja kao doktrine, je da je stvaran od strane njegovih kritičara (spolja) a ne određenih zagovornika (iznutra). Neoliberalnu doktrinu vidimo kao «slivnik» nezadovoljstva i kritike, kako vrlo stručne tako i često iracionalne i možda suviše popularne. Ovim, nikako ne isključujemo, da niz trendova, pojava i faktora koji bi mogli da određuju budućnost, a vezuju se za današnjicu, jeste itekako za kritiku, naročito kritiku koja bi ponudila alternativu.

Literatura

- Bourdieu, P. (1999) *La philosophie social du neoliberalisme*, Syndicat General de la Fonction publique
- Bourdieu, P. (1998) *The essence of neoliberalism*, Le Monde diplomatique
- Cerny, P. (2004) *Mapping varieties of neoliberalism*, Political studies association
- Choi, J. i Murphy, J. (2000) *Postmodern Critique of Neo-Liberalism*, Barry University, Miami
- DeLong, B. (1999) *Principles of Neoliberalism*, www.j-bradford-delong.net
- Friedman M. (1997) *Kapitalizam i sloboda*, Global book, Novi Sad
- Friedman M. (1996) *Sloboda izbora*, Global book, Novi sad
- George, S. (1999) *Short history of neoliberalism*, Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, Bangkok
- Gwartney J. i Rawson, J. (2001) *Economic Freedom of the World, 2001 Annual Report*, Fraser Institute, Vancouver, Canada
- Habermann, F. (2004) *History after the End of History*, www.sf.indymedia.org
- Hayek A. Friedrich (1998) *Poredak slobode*, Global book, Novi Sad
- Janković, I. (2004) *Političko-filozofski esej: Liberalizam, neoliberalizam i globalizacija*, Glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji - «Helsinška povelja», Beograd
- Josifidis K. Prekrajac, Z. (2001) *Alternativni tipovi kapitalizama – evropske dileme*, Ekonomist br.1, Vol 33, Beograd

- Martinez, E. i Garcia, A. (1997) *What is neoliberalism*, National Network for Immigrant and Refugee Rights
- Shermis, S. Samuel (1999) *Social Darwinism*, Purdue University
- Regil, J. A. (2001) *Neoliberalism and its dogma*, The Neo-Capitalist Assault
- Tadić, Lj. (2000) *The state and society in process of globalisation*, Institut for philosophy and social theory, Belgrade
- Timm, K (1998) *The Neoliberal Revolution in Chile since 1973*, Internetseminar Neoliberalism and Neostructuralism at the Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Institute of political science
- Treanor, P. (1998) *Neoliberalism: origins, theory, definition*
- Williamson, J. (2000) *What Should the World Bank Think About the Washington Consensus?* World Bank Research Observer. Washington, DC

Abstract

In past three decades world economy has faced major changes. These changes consisted of shocks of primary assets on one side, and need for changing the system in order to absorb the shocks on other. The changes were led by world's lead economies, known as *the core*. Nevertheless, the poor countries (*periphery*) were strongly influenced. The international community (the international financial organizations as spokesmen of the highly developed countries) has set up conditions and requirements, gently named as "recommended economic policies", which developing countries should fulfill. The essence of those policies are liberalization of international trade and privatization and deregulation on national market. Such nature of policies is characterized as neoliberal.

Weather wanted or not, good or bad, the fulfillment of requirements is the future of our country. That produces the need for knowing the content of neoliberal doctrine, as well as the experience and theoretical abstractions of it's consequences.

In this paper, we try to clarify what is meant by neoliberalism (definition), what are it's principals and what was it's genesis.

Rezime

Sedamdesetih godina prošlog veka dolazi do obnove liberalnih tendencija u sferi ekonomske teorije. Početni talas "liberalizacije" nazvan je neoliberalizam i u početku je bio set promena u sferi vođenja nacionalne ekonomske politike (SAD i Velika Britanija) kao i međunarodne razmene (zemlje Južne Amerike). Međutim, neoliberalna revolucija je ostavila snažne posledice i na ideološkoj osnovi najrazvijenijih zemalja. Neoliberalizam danas je mnogo više od ekonomske politike,

predstavlja tendenciju prevođenja celokupne ljudske realnosti (emotivne, društvene, psihološke, filozofske komponente) na tržišni način funkcionisanja. Razmena i trgovina više nisu samo ekonomske kategorije već generalne. One su ugrađene u procese međunarodne integracije i globalizacije. S toga, globalno posmatrano svi smo subjekti (ili objekti) (neo)liberalizacije i moramo shvatiti šta sve donose razvoj i integracija sem onog očevidnog: visok životni standard i proklamovana sloboda.

Ključne reči: neoliberalizam, globalizacija, tržište, sloboda pojedinca, država, neoliberalna revolucija, profit, Friedman, Tačerizam, društveni Darwinizam

Summary

We have shown the development of neoliberalism as a doctrine and the basic ideas that were connected to it during its genesis. It still remains as a question, as well as a good example, the effectiveness of a neoliberalism as a theory, which in few decades turned from a group of enthusiasts to a dominant ideology. We extracted the main principals and discussed their essence and possible relations. In a defense-offence sense, what is a noble goal from one point of view, is immoral excuse from another. At the end, we gave an overview of common definitions, main problems of defining and a personal view of defining neoliberalism.

In all its aspects, neoliberalism stands as a controversial doctrine, and the whole variety of phenomenon is being attached to it, and both strongly defended and attacked by numerous authors. What seems to be missing are authentic writers on one side who would clarify its meaning. More important, critics should be more aimed at offering realistic and acceptable alternatives, than indicating disfunctions of a current system.

Key words: neo-liberalism, globalisation, market, state, individual freedom, neo-liberal revolution, profit, Friedman, Tatcherism, Social Darwinism